

اختلاف قرائات قرآنی

و

جہاز تاریخی فرهنگی اہل بیت (علیہ السلام) محوری

تألیف:

دکتر مسعود ابرار دوست

انتشارات
دانشگاه امام صادق علیه السلام

عنوان: اختلاف قرائات قرآنی و جریان تاریخی فرهنگی اهل بیت (علیهم السلام) محوری

مؤلف: دکتر محمد عترت دوست

ناشر: دانشگاه امام صادق علیه السلام

صفحه آرا، ویراستار ادبی و طراح جلد (یونسفرم): محمد روشنی

نمایه ساز و ناظر نسخه پردازی و چاپ: رضا دیبا

چاپ و صحافی: سپیدان تهران

چاپ اول: ۱۳۹۷

قیمت: ۱۴۰/۰۰۰ ریال

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۶۲۶-۷

تهران: بزرگراه شهید چه ران، مدیریت، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام

صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۳۳۶۸۱، کد پستی: ۱۴۶۳۳۶۸۱ • تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲

فروشگاه اینترنتی: www.isu.ac.ir • [E-mail: press@isu.ac.ir](mailto:press@isu.ac.ir)

سرشناسه: سرت دوس، محمد، ۱۳۶۱ -

عنوان و نام پدیدآور: اختلاف قرائات قرآنی و جریان تاریخی فرهنگی اهل بیت (علیهم السلام)

محوری / تألیف محمد عترت دوست

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام (ع) ۱۳۹۷

مشخصات ظاهری: ۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۶۲۶-۷

موضوع: قرآن -- قرائت -- اختلاف

موضوع: قرآن -- بررسی و شناخت

موضوع: ائمه اثنا عشر -- فضایل

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق علیه السلام (ع)

رده بندی کنگره: ۱۳۹۷ الف ۳ ع ۷۵ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۵۱

شماره کتابشناسی ملی: ۵۱۴۲۶۵۸

تمام حقوق محفوظ است، هیچ بخشی از این کتاب بدون اجازه مکتوب ناشر قابل تکثیر یا تولید مجدد به هیچ نحلی از جمله چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی، فیلم و صدا و انتقال در فضای مجازی نمی باشد.

این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

فهرست اجمالی

۱۱		سخن ناشر
۱۵		مقدمه
۱۹		فصل اول: آشنایی با علم قرائات
۱۹		مقدمه
۲۰		۱. اهمیت موضوع اختلاف قرائات
۲۴		۲. تعاریف مختلف از علم قرائات
۲۷		۳. تاریخچه تألیف در حوزه علم قرائات
۶۳		فصل دوم: علل ایجاد اختلاف قرائات در عصر تائیز
۶۳		مقدمه
۶۴		۱. ضرورت ریشه‌یابی علل ایجاد اختلاف قرائات در عصر تائیز
۶۶		۲. تأثیر رسم الخط در اجتهاد قراء
۷۲		۳. تأثیر لهجه‌های عربی در اجتهاد قراء
۷۷		۴. تأثیر شکل‌گیری علم نحو در اجتهاد قراء
۸۳		۵. تأثیر عقاید کلامی و فقهی در اجتهاد قراء
۸۷		فصل سوم: جریان‌شناسی اختلاف قرائات در صدر اسلام
۸۷		مقدمه
۸۹		۱. جریان مدینه محوری
۱۰۶		۲. جریان نحو محوری
۱۲۰		۳. جریان مصحف‌مداری

فصل چهارم: جریان اهل بیت (علیهم السلام) محوری	۱۲۷
مقدمه	۱۲۷
۱. تأثیر جریان اهل بیت (علیهم السلام) محوری در شکل گیری گرایش های اعتقادی	۱۲۸
۲. تأثیر جریان اهل بیت (علیهم السلام) محوری در توسعه و ترویج معارف قرآنی	۱۶۹
۳. تأثیر جریان اهل بیت (علیهم السلام) محوری در مقابله با جریان های انحرافی	۱۷۸
۴. تأثیر جریان اهل بیت (علیهم السلام) محوری در ترویج قرانت حمزه کوفی	۲۰۴
جمع بندی و خلاصه مطالب	۲۱۱
منابع و مأخذ	۲۱۷
مآیه	۲۳۱

فهرست تفصیلی

۱۱		سخن ناشر
۱۵		مقدمه
۱۹		فصل اول: آشنایی با اسم قرآن
۱۹		مقدمه
۲۰		۱. اهمیت موضوع اختلاف قرآنات
۲۴		۲. تعاریف مختلف از علم قرآنات
۲۷		۳. تاریخچه تألیف در حوزه علم قرآنات
۲۸		۱-۳. بررسی آثار مسلمانان
۳۲		۲-۳. بررسی آثار مستشرقین
۳۶		۳-۲-۱. انگیزه‌های علمی - پژوهشی مستشرقین از پرداختن به علم قرآنات
۳۶		۳-۲-۱-۱. مطالعات تاریخی پیرامون قرآن کریم
۳۷		یکم. اقدامات ایگناس گلدزیهر
۳۸		دوم. اقدامات تنودور نولدکه
۳۹		سوم. اقدامات گوتهلِف برگشتراسر و اتو پریترل
۴۰		چهارم. اقدامات آرتور جفری
۴۳		پنجم. اقدامات رژی بلاشر
۴۵		ششم. اقدامات دیگران
۴۵		۳-۲-۱-۲. مطالعات زبان‌شناسی در رابطه با قرآن کریم
۴۹		۳-۲-۲. انگیزه‌های تبشیری - تبلیغی مستشرقین از پرداختن به علم قرآنات

۵۰	۱-۲-۲-۳ اثبات وحیانی نبودن قرآن
۵۳	۲-۲-۲-۳ اثبات وقوع تحریف در قرآن
۵۷	۳-۲-۲-۳ اثبات معارضه پذیر بودن قرآن
۵۹	۴-۲-۲-۳ متهم کردن مذهب شیعه به وقوع تحریف در قرآن
۶۳	فصل دوم: علل ایجاد اختلاف قرائات در عصر تابعین
۶۳	مقدمه
۶۴	۱. ضرورت ریشه‌یابی علل ایجاد اختلاف قرائات در عصر تابعین
۶۶	تأثیر رسم الخط در اجتهاد قراء
۷۲	۳. تأثیر لهجه‌های عربی در اجتهاد قراء
۷۷	۴. تأثیر شکل‌های علم نحو در اجتهاد قراء
۸۳	۵. تأثیر عقاید فقهی و فقهی در اجتهاد قراء
۸۷	فصل سوم: جریان‌شناسی اختلاف قرائات در صدر اسلام
۸۷	مقدمه
۸۹	۱. جریان مدینه محوری
۹۰	۱-۱. بررسی جایگاه بوم مدینه در تاریخ صدر اسلام
۹۱	۲-۱. غلبه جریان «بومی محوری» در سد نخست هجری
۹۲	۳-۱. تاریخچه شکل‌گیری مدارس قرائات رانی در مدینه
۹۵	۴-۱. بررسی تأثیرات بوم مدینه در شکل‌گیری و ترویج برخی قرائات قرآنی
۹۵	۱-۴-۱. تأثیرپذیری قراء بصره از بوم مدینه
۹۸	۱-۴-۱. تأثیر جریان مدینه محوری در رواج قرائات مدینه و کوفه
۱۰۲	۲-۴-۱. تأثیرپذیری قراء شام از بوم مدینه
۱۰۳	۱-۴-۲. تأثیر جریان مدینه محوری در رواج قرائت ابن عامر شامی
۱۰۶	۲. جریان نحو محوری
۱۰۸	۱-۲. تفاوت مکاتب نحوی کوفه و بصره
۱۰۹	۲-۲. تاریخچه شکل‌گیری مکاتب قرآنی کوفه
۱۱۲	۳-۲. تأثیر جریان نحو محوری در شکل‌گیری قرائت عاصم
۱۱۴	۴-۲. تأثیر جریان نحو محوری در شکل‌گیری قرائت کسانی
۱۱۶	۵-۲. تأثیر جریان نحو محوری در میان قراء مکه
۱۱۸	۶-۲. تأثیر جریان نحو محوری در میان قراء مدینه
۱۱۸	۷-۲. علت وجود مکاتب قرآنی مختلف در کوفه

۱۲۰	۳. جریان مصحف‌مداری
۱۲۳	۱-۳. تأثیر جریان مصحف‌محوری در رواج قرائت ابن کثیر مکی
۱۲۵	۲-۳. تأثیر جریان مصحف‌محوری بر قراء بصره
۱۲۷	فصل چهارم: جریان اهل بیت (علیهم‌السلام) محوری
۱۲۷	مقدمه
۱۲۸	۱. تأثیر جریان اهل بیت (علیهم‌السلام) محوری در شکل‌گیری گرایش‌های اعتقادی
۱۳۲	۱-۱. شکل‌گیری جریان غلات در عصر صادقین (علیهم‌السلام)
۱۳۷	۲-۱. تأکید غلات بر گفتمان «تحریف‌پذیری قرآن کریم»
۱۴۱	۳-۱. انگیزه‌های غالیان از طرح مسئله تحریف
۱۴۲	۱-۳-۱. واکنش سیاسی به جریان اهل سنت
۱۴۴	۲-۳-۱. حجت جاهلانه
۱۴۶	۴-۱. تناقض جریان غلات با مسئله اختلاف قرائات
۱۴۹	۵-۱. بررسی روایت «أَفْءُوا كَمَا تَعْلَمُونَ»
۱۵۱	۱-۵-۱. بررسی روایت «سین بن زیاد آدمی»
۱۵۵	۶-۱. بررسی روایت «لَا يَزَالُ عَلَيَّ قِرَاءَتِنَا فَهُوَ ضَالٌّ»
۱۵۸	۱-۶-۱. بررسی وثاقت «عبدالله بن برفقه»
۱۶۰	۲-۶-۱. بررسی وثاقت «معلی بن خنیس»
۱۶۰	۱-۲-۶-۱. اقدامات افراطی و نادرست معلی بن خنیس
۱۶۱	۲-۲-۶-۱. هشدارهای امام صادق (علیه‌السلام) نسبت به اقدامات نادرست معلی
۱۶۲	۳-۲-۶-۱. ناراحتی امام صادق (علیه‌السلام) از قتل مسمی و حبس اص قاتل
۱۶۵	۷-۱. بررسی روایت «إِنَّ الْقُرْآنَ نَزَلَ عَلَى سَبْعَةِ أَحْرَفٍ»
۱۶۷	۱-۷-۱. بررسی وثاقت «محمد بن حسن الصفار»
۱۶۹	۲. تأثیر جریان اهل بیت (علیهم‌السلام) محوری در توسعه و ترویج معارف قرآنی
۱۷۲	۱-۲. تأکید بر فهم معارف قرآنی
۱۷۴	۲-۲. تربیت شاگردان و مفسران قرآنی
۱۷۸	۳. تأثیر جریان اهل بیت (علیهم‌السلام) محوری در مقابله با جریان‌های انحرافی
۱۸۱	۱-۳. مقابله با جریان غلات
۱۸۴	۲-۳. مقابله با گفتمان تحریف
۱۸۷	۳-۳. تلاش برای مصون‌سازی جامعه
۱۹۷	۱-۳-۳. تأکید بر تلاوت دائمی و آموزش قرآن

۱۹۹	۳-۲. تأکید بر خطر انحراف قراء.....
۲۰۴	۴. تأثیر جریان اهل بیت (علیهم السلام) محوری در ترویج قرائت حمزه کوفی.....
۲۱۱	جمع‌بندی و خلاصه مطالب.....
۲۱۷	منابع و مأخذ.....
۲۳۱	نمایه.....

مقدمه

پیامبر اکرم (ﷺ) و استاد اطهار (علیه السلام) به عنوان رهبران و هدایت‌گران مردم به راه حق و مفسران حقیقی قرآن کریم، همواره تلاش نموده‌اند تا انسان‌ها و جوامع بشری را هدایت کرده و آنان را به درجات و رتبه‌های عالی از شایستگی برسانند تا خود بتوانند در پرتو نور وحی، علم و عقل، راه سعادت و کاهانه انتخاب کرده و عالمانه طی نمایند. ایشان به عنوان امام و رهبر در شان هدایای گری جامعه اسلامی، تلاش نموده‌اند تا مردمان جامعه اسلامی را به واسطه خودداری از موهبت عصمت و علم حکیمانه خود، مورد ارشاد و هدایت قرار دهند این شان هدایت‌گرانه ائمه اطهار (علیهم السلام) موجب شده، پیروان ایشان نیز در مواجهه با سختی‌های پایداری و کلمات گهربار و ارزشمند آن حضرات، به دنبال یافتن مؤلفان و مباحثه‌های بنیادین و اصولی بوده و از تحلیل منطقی و تاریخی آن‌ها، اصول و فروع سعادت و سعادت را استخراج نمایند.

از جمله نتایج توجه و پرداختن به آموزه‌های دینی قرآن کریم و ائمه اطهار (علیهم السلام)، شکل‌گیری علوم اسلامی در کنار دیگر دانش‌های بشری است که یکی از مهم‌ترین و شاید اولین آن‌ها، «علم قرائات» می‌باشد که به نحوه قرائات مختلف آیات قرآنی و اختلافات موجود میان آن‌ها می‌پردازد. از آنجا که در آثار متعدد عمدتاً به علل تاریخی شکل‌گیری این علم بدون تحلیل جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی آن پرداخته

شده و کمتر از جریان‌های فرهنگی اثرگذار به ویژه نقش اهل بیت (علیهم السلام) در این زمینه صحبت شده است، لذا در این کتاب تلاش شده تا با رویکردی میان‌رشته‌ای و فرهنگی، به جریان‌شناسی علل ایجاد اختلاف قرائات قرآنی در تاریخ صدر اسلام، به ویژه در عصر صادقین (علیهم السلام) پرداخته شود.

این کتاب - که در حقیقت بخشی از رساله دکتری مؤلف در دانشگاه امام صادق (علیهم السلام) می‌باشد - به دنبال آن است تا با استفاده از روش‌های تحقیق نوین و مطالعات تاریخی - تحلیلی، به جریان‌شناسی موضوع اختلاف قرائات قرآنی در تاریخ صدر اسلام پرداخته و ضمن معرفی جریان‌های تاریخی اثرگذار در این زمینه، زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی شکل‌گیری جریان قراء و به وجود آمدن اختلاف قرائات بررسی نموده و موضع اهل بیت (علیهم السلام) را در این رابطه کشف و تبیین نماید. همچنین در این کتاب با رویکردی گفتمانی، به تحلیل گزارش‌های تاریخی و روایات موجود در این زمینه پرداخته و تلاش نموده است تا نقش و جایگاه ویژه صادقین (علیهم السلام) در توسعه و تسبیح معارف صحیح قرآنی و مقابله با جریان‌های انحرافی و معارض نسبت به مائت قرآن کریم را، به تصویر بکشد.

از آنجا که یکی از مهم‌ترین و اثرگذارترین جریان‌های تاریخی تقریباً مغفول انگاشته شده در اکثر کتب تاریخی، جریان حضور اهل بیت (علیهم السلام) در جامعه اسلامی و نقش بارز ایشان در تأسیس هدایای علم اسلامی است که باعث شده بخش کثیری از علوم و عالمان جهان اسلام، علوم مستقیم یا غیرمستقیم از ایشان اثر پذیرند، لذا در این کتاب با تمرکز بیشتری به این جریان، هم پرداخته شده و در فصلی مستقل، به تفصیل جریان تاریخی «اهل بیت (علیهم السلام) محوری» که در حوزه‌های مختلف دانش و مسائل فرهنگی و پدیده‌های اجتماع از جمله موضوع اختلاف قرائات قرآنی اثرگذار بوده، معرفی شده است.

اگرچه مؤلف تلاش کرده تا نگاهی چند بُعدی و همه‌جانبه به موضوع اختلاف قرائات قرآنی داشته باشد و همه عوامل تاریخی و فرهنگی و اجتماعی زمینه‌ساز در این خصوص را بررسی نماید، اما ادعای جامع‌نگری نداشته و معتقد است همچنان می‌توان به این موضوع از زاویه دیدهای مختلف پرداخت و برخی عوامل و متغیرهای مرتبط را در شناسایی علل گسترش این جریان، دخیل دانست. در پایان بر خود لازم می‌دانم از راهنمایی‌های دقیق و عالمانه استاد گرانقدر، جناب آقای

دکتر احمد پاکتچی، برای طرح سؤالات اولیه این موضوع در ذهن مؤلف، هدایت فرآیند تحقیق و بازبینی نتایج، تشکر ویژه داشته باشم چرا که قطعاً بدون مشاوره‌های دلسوزانه ایشان، این اثر شکل نمی‌گرفت.

و من الله التوفیق

دکتر محمد عترت دوست

Dr.Etratdost@gmail.com

www.ketab.ir